

השמחה במצוות ובקב"ה

הרב אברהם נחשון (קופרמן)¹

פרקי המאמר :

מצוות הקשורות בשמחה

במה שמחים

התועלת שבשמחה

המקור למצוות השמחה

שמחה וצחוק

סכנות השמחה ודרך התמודדות עמן

הדרך להגיע לשמחה

שלמות השמחה והצחוק

השמחה והמלכות

שמחה, רוח-הקודש וסוכות

מצוות הקשורות בשמחה

ישנן מספר מצוות העוסקות בשמחה:

מהתורה חייבים אנו לשמוח ברגלים, שנאמר: "ושמחת בחגיך"², ובסוכות קיימת שמחה יתירה, שנאמר: "ושמחתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים"³. לדעת הרמב"ם⁴ זו מצווה מהתורה ואילו לדעת רש"י⁵ זו מצווה מדרבנן.

-
1. המאמר התפרסם לראשונה בספר הזיכרון "עוד אבי חי" (ירושלים תשמ"ה) שיצא לזכרו של ר' אבי גרינוולד ז"ל. (ההערות החתומות ז.ג. הן מאת הרב זאב נוימן שליט"א). המאמר עבר עריכה מחודשת בהסכמת הרב.
 2. דברים טז, יד.
 3. ויקרא כג, מ.
 4. הלכות לולב פ"ח הי"ב.
 5. סוכה נ ע"ב ד"ה דברי הכל.

לדעת ספר היראים⁶ גם בראש השנה ובראשי חודשים קיימת מצוות "ושמחת בחגך".

על החתן ישנה מצווה מהתורה לשמח את אשתו בשנה הראשונה לנישואיהם, שנאמר: "ושימח את אשתו אשר לקח"⁷. חובת האחרים לשמח את החתן והכלה היא מדרבנן. אף-על-פי-כן כותב הרמב"ם⁸ שעל-ידי שמחת חתן וכלה מקיימים מצווה דאורייתא של "ואהבת לרעך כמוך"⁹.

בספר הכוזרי¹⁰ כתב שמצווה מהתורה על האדם להיות שמח בחלקו, שנאמר¹¹: "ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלוקיך ולביתך...".

ובתלמידי רבנו יונה בברכות¹² נכתב, שכאשר הקב"ה עושה ניסים ונפלאות לעמו ישראל, מצווה גדולה על עם ישראל לשמוח בקב"ה, משום פרסומי ניסא.

במה שמחים

תלמידי רבנו יונה מוסיפים שהשמחה במצוות היא על השכר שנקבל בעקבות עשיית המצוות. לדעה זו מסתבר שאין השמחה הזאת מצווה מדאורייתא, שהרי חובה עלינו לעשות את המצוות שלא על מנת לקבל פרס¹³.

רבי יהודה הלוי כתב, שהשמחה היא גם על עצם מעשה המצוות, וגם על אהבת הקב"ה שציווה בהן:

למען תשמח במצוה עצמה מתוך אהבתך למצווה עליה.

(מאמר ב, נ)

מקור הדברים במדרש שוחר טוב:

אמר רבי איבו: כשתהיה עומד להתפלל, יהא לבך שמח עליך, שאתה מתפלל

לאלוקים שאין כיוצא בו.

(מובא במסילת ישרים פי"ט¹⁴)

6. סימן רכו.

7. דברים כד, ה.

8. הלכות אבל פי"ד ה"א.

9. ויקרא יט, יח.

10. מאמר ג, יא.

11. דברים כו, יא.

12. כא ע"ב בדפי הרי"ף.

13. אבות פי"א מ"ג.

14. מהדורת אשכול עמי צח.

על פי ההסברים שהובאו לעיל ניתן לראות את השמחה כהודאה על המצוות, ועל זכותנו לעבוד את הקב"ה. מכאן שהשמחה באה כתגובה על טוב שקבלנו, אך מסתבר יותר שיש בשמחה דבר נוסף: תחושת שלמות בזמן עשיית המצוות היא ממלאת את האדם בשמחה. כאשר אדם מצליח, ומגיע לשלמות מסוימת, בין גשמית בין רוחנית, הוא שמח. וכך כותב המהר"ל:

...השמחה לאדם – מצד השלמות שנמצא בו.

(תחילת נתיב הליצנות)

כאפשרות השנייה, ניתן לדייק ברמב"ם שכתב:

השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה, ובאהבת האל שציווה בהן – עבודה

גדולה היא...

(הלכות לולב ח, טו)

דייק הרמב"ם לומר "בעשיית המצווה" ללמדנו שהשמחה היא דרך העבודה - עשיית מצוות תוך כדי שמחה.

כך מדויק גם במהר"ל שכתב שהשמחה היא יסוד לעבודת ה', בדומה ליראה ולאהבה. השמחה היא הבסיס לעבודת ה', על ידה נעשית עבודת ה' בצורה המושלמת.

התועלת שבשמחה

התועלת שבשמחה במצוות ובקב"ה גדולה. השמחה גורמת לרצון להמשיך בקיום המצוות, ולהעמקת הקשר עם הקב"ה. יש לשמחה השפעה גם על יחסו של האדם לחברה. האדם השמח פחות פגיע, ומתגברת בו הנכונות לוותר ולעזור לזולת. בנוסף, השמחה מביאה את האדם לידי פתיחות, יש בו נכונות יתר לקבל מהזולת, ואף לשנות את עצמו. עצם היכולת להודות על הטובה שקיבלנו, ולשבח את נותנה, היא אחת מתוצאות הפתיחות. וכך יובנו דברי הגמרא¹⁵ ששמחה של מצווה גורמת לחלום טוב, לפסק הלכה מדויק ואפילו לנבואה. ומדוע?

כאשר האדם שרוי בשמחה, הרי הוא בשלמותו, ולכן זוכה הוא לחלום טוב, בין אם החלום הוא מהרהורי לבו, בין אם הוא אחד משישים בנבואה¹⁶.

15. שבת ל ע"ב. [ללמדך שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ... אלא מתוך דבר שמחה של מצוה... וכן לדבר הלכה... וכן לחלום טוב].

16. ברכות נ"ז ע"ב.

גם פסק הלכה מכוון ומדויק נובע ממצב של שמחה, כי השמחה גורמת לפתיחות מחשבתית שמאפשרת לראות את צדדיה השונים של הבעיה, ולהכריע ללא השתעבדות לתפישות שטחיות.

גם לנבואה יש צורך בשמחה. בגמרא מסופר¹⁷, שכשאלישע כעס נבואתו הסתלקה. רק על ידי הניגון חזרה אליו השלווה והשמחה, ומתוך כך שרתה עליו השכינה. מדוע השמחה היא תנאי הכרחי לנבואה? הסיבה לכך היא, כפי שכותב הרמב"ם¹⁸, שלנבואה יש צורך באומץ, בתפישה מהירה ומדויקת וגם בדמיון מפותח. השמחה נותנת לאדם אומץ, וגורמת לו לפתיחות המשפיעה על דיוק תפישתו, ומכיוון שמצב האדם בהיותו בשמחה הוא מצב של שלמות - הרי שכל כוחותיו מתחזקים, משתפרים ונכונים לקבל את דבר ה'.

הדברים אמורים לגבי שמחה בכלל, ובמיוחד לגבי שמחה של מצווה ושמחה בקב"ה, שהן הן משיאי השלמות האנושית האפשרית.

המקור למצות השמחה

לדעת תלמידי רבנו יונה, שהשמחה המחויבת במצוות היא בשכר המצוות, סביר שאין זו מצווה עצמאית, אלא הכשר מצווה. אך לדעת הרמב"ם וריה"ל שהשמחה היא במצוות עצמן, מהו המקור למצוות השמחה?

בספר תהלים מצאנו מספר פסוקים שעוסקים במעלת השמחה: "וצדיקים ישמחו, יעלצו לפני אלוקים וישישו בשמחה"¹⁹ "יערב עליו שיחי, אנכי אשמח בה"²⁰. בפסוקים אלה יש ציון לכך שזו הייתה דרכו של דוד בעבודת ה', וכן תיאור של שמחת הצדיקים, אך אין בהם מקור חיוב לכלל ישראל, וכמו ששואלת הגמרא²¹ לגבי עניין דומה: "ודלמא דוד שאני...".

פסוק שממנו משמע שיש מצווה לעבוד את ה' בשמחה הוא הנאמר בתהלים²² "עבדו את ה' בשמחה, בואו לפניו ברננה". אמנם בדברי מדרש שוחר טוב שהובא לעיל, מצומצם החיוב לשעת התפילה בלבד, אך ייתכן גם להרחיבו לכל עבודת ה'.

17. שבת לע"ב.

18. מורה נבוכים ח"ב, לח.

19. סת, ד.

20. קד, לד.

21. ברכות לע"ב.

22. ק, ב.

הגמרא²³ מוסיפה מקור נוסף "ושבחתני אני את השמחה"²⁴ - זו שמחה של מצווה".

בפסוקים אלה ניתן למצוא מקור למצווה מדברי קבלה, אך ייתכן שהמצווה היא מהתורה ונלמדת מהפסוק הנאמר בפרשת התוכחה: תחת אשר לא עבדת את ה' אלוקיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל. (דברים כח, מז)

אם כן, מדוע לא נכללה בתרי"ג מצוות?

אפשרות אחת לתרץ היא, שמצווה זו קשורה למידות האדם. ואכן הבודק את תרי"ג המצוות יגלה שמספר המצוות הנוגע למידות הוא קטן ביותר, ובהרבה מקרים נתון הדבר במחלוקת.

מהרמב"ם משמע שהשמחה אכן היא מצווה מהתורה, אלא שאינה מצווה עצמאית, כי אם כלולה במצוות עבודת ה'. וזה לשונו שם:

השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שציווה בהן **עבודה גדולה** היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להיפרע ממנו שנאמר: 'תחת אשר לא **עבדת** את ה' אלוקיך בשמחה ובטוב לבב'. (הלכות לולב פ"ח הטי"ו)

ובנימוקי המהרא"י²⁵ תירץ, שמצוות השמחה במצוות, היא ציווי כולל לכל התורה ולכל המצוות, כמו מצוות "קדושים תהיו"²⁶, ולכן לא נמנתה. על-פי דברי המהר"ל, ניתן לומר שלא נכללה מצוות השמחה במניין המצוות, מפני שמהותה היא עשיית המצוות בשלמות, וחיוב השמחה נכלל בעצם

23. שבת לע"ב.

24. קהלת ח, טו.

25. מצוטט בספר הליקוטסים על הרמב"ם, מהדורת שבתני פרנקל, סוף הלכות לולב, עמי תרכ"ד.

26. ויקרא יט, ב ועיין רמב"ן שם שבא הכתוב, כדי למנוע מצב של "נבל ברשות התורה", אחרי שפרט האיסורים שאסר אותם לגמרי וציוה **בדבר כללי** שנהיה פרושים מן המותרות", ועיין רמב"ן (דברים ו, יח) ש"לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כולם, אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה... חזר לומר **בדרך כלל** שיעשה הטוב והישר בכל דבר".

וכן הסביר הרב צבי יהודה קוק זצ"ל את אי מניית מצוות ישוב אי"י ע"י הרמב"ם שהרי "ישיבת הארץ היא מצוה כוללת כל התורה" כדברי אור החיים הקדוש (דברים, סוף פרשת ניצבים) וכשם שלא מנה מצוות אמונה. (ואף מצוות תשובה לא מנה אלא מצוות הוידוי ואכמ"ל). (ז.ג.)

חיוב עשיית כל מצווה מהמצוות. שמחה אינה תוספת חיצונית למצוות, אלא חובה בסיסית: כשם שחייבים במצות התפילין, כך חייבים לעשותה בשלמות, כלומר בשמחה.

גם במישור ההלכה יכולים אנו לראות שהשמחה קשורה לעצם המצווה. ברכת "שהחיינו" היא ברכת השמחה, ולאחר שמברכים את ברכת המצווה, "לשמוע קול שופר", מברכים ברכת "שהחיינו"²⁷ ואין היא מהווה הפסק בין הברכה למצווה עצמה, מאחר שהשמחה היא חלק מהותי מהמצווה.

וייתכן להכריע ולומר, שמצות השמחה בקב"ה שציווה את המצוות, היא חלק ממצות עבודת ה', אך מצות השמחה במצוות עצמן, כלולה בעצמותה של כל אחת מהמצוות.

שמחה וצחוק

השמחה, כאמור, מקורה בשלמות פנימית. הצחוק, לעומתה, הוא ביטוי חיצוני. לעתים הוא ביטוי חיצוני לשמחה פנימית, אך בהרבה מקרים נובע הוא מגורמים אחרים. צחוק של אדם על אדם אחר, נובע במקרים רבים מרצון לפגוע בו, או מרצון להתנשא מעליו. צחוק יכול לנבוע גם מעצבנות וממתח. צחוק של אדם כתגובה לדברי אדם אחר אליו, יכול להוות דרך להימנע מקבלת אותם דברים, וזוהי הליצנות שדוחה כמה תוכחות²⁸. כן מהוות הבדיחות דרך למניעת שעמום ולהעברת זמן. מתוך התבוננות זו, מגלים אנו שצחוק ובדיחות ייתכנו ללא שלמות פנימית. מאידך גיסא, תיתכן שמחה ללא ביטוי חיצוני: אדם שלו ונינוח, מלא סיפוק פנימי, אך אינו מחייך.

מעניין גם גלגות את מהותה של הבדיחה. הבדיחה נוצרת בגלל שוני, מצב לא רגיל, ביטוי המוצא מהקשרו ונאמר במסגרת שבאופן רגיל אינו שייך לה. ילד קטן צוחק כשמישהו נופל, אף-על-פי שהנופל חש כאב. הילד צוחק, כי המצב שונה ואינו רגיל.

על-פי לשונו של המהר"ל, צחוק ובדיחה הם יציאה מן הסדר, ולרוב - לצד השלילי: לקחת דבר חיובי והפיכתו לחסר משמעות. בתנ"ך משמש

27. כנפסק בשו"ע סימן תקפה ס"ב.

28. "אל תוכח לץ פן ישנאך" משלי ט, ח ועוד.

הביטוי "מצחק", כביטוי שלילי²⁹ לעבודה זרה, לגילוי עריות ולשפיכות דמים. וכן פירש רש"י את הפסוק "ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק"³⁰, ש"מצחק" הוא לשון עבודה זרה כנאמר "ויקומו לצחק"³¹, לשון גילוי עריות - "לצחק ב"³², ולשון רציחה - "יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו"³³.

לכן מובא בגמרא³⁴: "אין עומדים להתפלל מתוך שחוק, אלא מתוך שמחה של מצוה".

ברוב הפעמים, הצחוק מנוגד לשמחה.

סכנות השמחה ודרך ההתמודדות עמן

שתי סכנות בשמחה: קלות הראש³⁵ וההסתפקות בקיים.

29. [יש להעיר, אכן יש צחוק ויש צחוק, יש שחוק ויש שחוק. יש שחוק וצחוק של יצחק המצחק את רבקה אשתו ויש, להבדיל, את צחוקו של ישמעאל המצחק. צחוק-שחוקו של ישמעאל הוא כשחוק הכסיל (משלי י, כג, קהלת ז, ו) שחוק מלא רשעות.

יצחק מהותו-שמו – הוא הצחוק. "אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק (דבה"י-א, טז טז). "אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק" (תהלים קה, נט). ובמסכת מכות (כד). נאמר על רבי עקיבא המהלך עם ר"ג, ראבי"ע ור' יהושע ובשומעם קהל המונה של רומי ממרחק, "התחילו בוכין ור"ע משחק". ותשובת ר"ע על תמיהתם "לכך אני מצחק (ובמסורת הש"ס: משחק) ומה לעוברי רצונו כך, לעושי רצונו עאכ"ו. וכן, בהמשך הגמרא, בהגיעם להר הבית ובראותם שועל היוצא מבית קדשי הקדשים "התחילו הן בוכין ור"ע מצחק" (ושוב במסורת הש"ס: משחק). וידועה תשובת ר"ע, המנחמת חבריו, שתלה הכתוב נבואת זכריה בנבואת אוריה ובהתקיים נבואת אוריה על החורבן בידוע שנבואת זכריה מתקיימת.

מכאן נבין את צחוקו של יצחק כצחוקו של ר"ע. אישיות יצחק נושאת בקרבה את כל העתיד היותר שלם ומלא. "אז ימלא שחוק פינו ולשונו רנה". (תהלים קכו, ב) (ז.ג.)

30. בראשית כא, ט.

31. שמות לב, ו.

32. בראשית לט, יז.

33. שמואל-ב, ב, יג.

34. ברכות לא.

35. עיין שיחות הרב צבי יהודה בעריכת הרב אבינר סדרה ב "פורים" 10-12 וכן שם

סדרה א פורים 5. (ז.ג.)

מתוך שמחה, עלול אדם להגיע לקלות ראש, לצחוק, לפריקת-עול ולליצנות. ואכן בימים טובים, בהם קיימת חובת השמחה, על בתי הדין למנות שוטרים, שישגיחו שאנשים ונשים לא יגיעו לידי קלות ראש ולידי גילוי עריות. וכך כותב הרמב"ם:

חייבין בית-דין להעמיד שוטרים ברגלים, שיהוי מסבבין ומחפשין בגנות ובפרדסים ועל הנהרות כדי שלא יתקבצו לאכול ולשתות שם אנשים ונשים ויבואו לידי עבירה. וכן יזהירו בדבר זה לכל העם, כדי שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם לשמחה ולא ימשכו ביין שמא יבואו לידי עבירה.
(הלכות יום-טוב פ"ו הלכה כא)

מאותה סיבה מפרידים את הנשים מהגברים בשמחת בית-השואבה, כמו שמובא בגמרא:

תנו רבנן: בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ, והיו באים לידי קלות ראש. התקינו שיהו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים, ועדיין היו באין לידי קלות ראש. התקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה.
(סוכה נא:)

ומוסיף הרמב"ם³⁶, בכדי שלא יגיעו לידי קלות ראש בשמחה בית השואבה, לא היו עושין אותה עמי הארץ וכל מי שירצה, רק גדולי חכמי ישראל וראשי הסנהדרין ואנשי המעשה, הם שהיו מרקדים ומשחקים, אך כל העם בא רק כדי לראות ולשמוע. והסיבה - כשגדולי ישראל ואנשי המעשה מרקדים ומשחקים, יודעים הם את הגבולות, וישימו לבם שלא להגיע לידי קלות ראש והוללות. מה שאין כן בעמי הארץ.

כן קיימת סכנה, שכתוצאה מהשמחה עלול האדם להסתפק בדרגה אליה הגיע, ולא לשאוף להתקדמות. השמחה נותנת לאדם סיפוק והרגשת הצלחה, שבעקבותיה עלול הוא להפסיק לשאוף להתקדמות.

כדי שלא להגיע למצב של קפיאה על השמרים, כותבים תלמידי רבנו יונה בברכות³⁷, שעל האדם לשתף בשמחתו גם יראה, וכמו שכותבת הגמרא: אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה.

³⁸(ברכות לא.)

36. הלכות לולב פ"ח הי"ד.

37. בדפי הרי"ף.

38. וכך כותב גם ריה"ל בכוזרי מאמר ג, יא.

כשמחוברת היראה לשמחה - מודע האדם למה שעליו עוד להספיק, ואינו מניח לעצמו להסתפק בקיים.

הדרך להגיע לשמחה

על-ידי שלוש דרכים ניתן להגיע לשמחה: על-ידי רצון, על-ידי מעשים חיצוניים ועל-ידי התבוננות שכלית.

בעזרת הרצון, יכול האדם להתגבר על מצבי-רוח, דיכאוניות ואדישות, ולהגיע לשמחה. מעשים חיצוניים כגון שירה, מחיאת כפיים וריקוד³⁹, יכולים גם הם לשמח את האדם, וכן היין - "ישמח לבב אנוש"⁴⁰.

אך אם אין שכנוע שכלי פנימי, לא יחזיקו הללו מעמד. האדם יחזור וישקע באדישות, ויתקשה בפעמים הבאות לרצות לשמוח ולעשות מעשים חיצוניים שיביאוהו לידי שמחה פנימית.

לכן כותב ריה"ל בכוזרי⁴¹ שהשמחה טעונה מחשבה וכוונה. הרחיב את הדברים הראי"ה בספרו מוסר אביך⁴², באומרו ששמחה וטוב לבב נובעים מתוך התבוננות שזכינו לתורה ולמצוות, שהם בעצם מעל למדרגתנו, ואף-על-פי-כן ניתנו לנו ומתאימים לנו. ההתבוננות בזכות העצומה שנפלה בחלקנו לעבוד את ה', ללמוד תורתו ולשמור מצוותיו, והפנמת ההבנה הזו עד להפיכתה לרגש חזק ולחוויה עמוקה - הן הערובה לשמחה מתמשכת ומתמידה.

הרצון והמעשים החיצוניים, זקוקים כאמור לשכל, אך גם השכל זקוק להם. שכל ללא מעשים חיצוניים וללא רצון הוא קר, ואינו מגיע לרגשות ולחוויות אשר בעזרתם מעורר האדם את עצמו, ונמצא שמת.

39. ואמרו החסידים שענין הריקוד הוא התרוממות האדם, ולו טפח, מעל האדמה. (ז.נ.)

40. תהלים קד, טו; וכן הפסוקים "ויין ישמח חיים" קהלת י, יט; "ושמח לבם כמו יין" זכריה י, ז.

41. מאמר ב, נ.

42. עמ' לב-לג.

שלימות השמחה והצחוק

כאמור לעיל, השמחה והצחוק, לרוב, מנוגדים הם זה לזה. השמחה מבטאת שלמות, והצחוק - קלות ראש וריקנות. אך ישנם מספר מצבים, בהם גם הצחוק מגיע לתיקונו.

כאשר צריך אדם להוכיח את חברו ולהעמידו על טעותו, אם יעשה זאת בהומור עדין, רבים הסיכויים שיצליח. מובן שאין הכוונה להוכיחו תוך זלזול, חס וחלילה, אלא הכוונה להוכיחו בהומור עדין, שאינו פוגע במקבל התוכחה. כן הדבר כאשר אדם עצוב, או בהיות מריבה בין אנשים והאשמות הדדיות מוחלפות, גדול כוחה של הבדיחה בהפגת הדיכאון והמתח.

במסכת תענית⁴³ מובא, שאליהו הנביא סיפר לרב ברוקא חוזאה, על שני אחים שבני עולם הבא הם. שאלם רב ברוקא למעשיהם וענו לו האחים: אנשים שמחים אנחנו ומשמחים אנשים עצובים, ולא עוד, אלא שכאשר רואים אנו שני אנשים רבים, טורחים אנו להשכין שלום ביניהם.

רואים אנו שאחים אלו השתמשו בצחוק כדי לשמח אנשים עצובים ולהוציאם מדיכאונם. את מעשה הטלת השלום בין האנשים הניצים ניתן להבין כדבר עצמאי נפרד מהמעשה הראשון, אך רש"י מפרש שהאחים היו מביאים שלום על-ידי בדיחות שהיו מספרים לניצים.

דוגמא נוספת לשימוש חיובי בצחוק נמצאת במסכת שבת⁴⁴. הגמרא אומרת שרבה היה פותח שיעורו במילתא דבדיחותא ואחר כך מלמד באימה וביראה. התורה וכל עבודת ה', הם עניינים ורציניים, ולכן אסורות הבדיחות בשעת הלימוד עצמו⁴⁵. אך לפני הלימוד היה רבה מבדח מעט את תלמידיו, כדי לשחררם, לפתוח את לבם, ולהקל עליהם את הלימוד והקליטה⁴⁶.

43. כב.

44. ל, ב.

45. רבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל היה אומר בשם רבי שלמה קלוגר, ש"שמחים בצאתם" בסיום הלימוד ו"ששים בבואם" בתחילתו, אך "עושים באימה רצון קונם", באמצע, בעת הלימוד צריכה להיות יראה. עיין שיחות הרצ"י בעריכת הרב אבינר סדרה ב ויקרא 2, "קניין תורה" בעריכת הרב נ. רקובר עמ' צ. (ז.ג.).

46. אמנם עיין בהקדמת ה"פני יהושע" לכתובות, שהסביר שאין הכוונה לבדיחות, אלא לדברי אגדה או לשאלות חידודיות, שיעורו את התלמידים ויצרו אצלם רצון ופתיחות ללימודים קשים יותר. וכדברי הפני יהושע משמע גם מרש"י בשבת,

השימוש בצחוק למטרות חיוביות מחייב **זהירות רבה**, כי הגבול שבין ליצנות חיובית לבין ליצנות סתמית הוא דק. החוטא בליצנות אסורה, עונוו גדול, ועונשו מרובה כמובא בש"ס ובמדרשים, ומבואר במהר"ל בנתיב הליצנות.

ישנם מצבים שבהם לא רק הבדיחות, אלא גם מעשי הצחוק, מגיעים לתיקונם. הגמרא במסכת סוכה⁴⁷ אומרת, שכשהיה רבן שמעון בן גמליאל שמח בשמחת בית-השואבה, היה נוטל שמונה אבוקות של אור, זורק אחת ונוטל אחת, ואין נוגעות זו בזו. מעשים כאלה נחשבים היום, ונחשבו גם אז, למעשי תעלולים. יש מקום לשאול כיצד רבן שמעון בן גמליאל, שהיה נשיא ישראל, הרשה לעצמו לעשות מעשים ילדותיים כאלה?

אלא, יש להבין שזו עבודת ה' ברמה היותר גבוהה: תוכו של האדם כברו. השמחה, שהיא השלמות הפנימית - מגיעה לידי ביטוי חיצוני על-ידי המשחקים. נשמת האדם, יחד עם דיבורו, שיריו ומעשיו - מזדהים עם עבודת ה'. אמנם, קיים חשש שמא הציבור ילמד רק את החיצוניות - המשחקים והפעלולים, ולא את הפנימיות - עבודת ה' בשמחה, ולכן דווקא גדולי חכמי ישראל וראשי הסנהדרין הורשו לשמוח בצורה זו. כשהמון העם רואה את נשיאי ישראל והסנהדרין, שבמשך כל השנה שקוע ראשם בתורה ובמצוות, ובשמחת בית-השואבה הם המרקדים והם המשחקים - מבין הוא שהשחוק נובע מקדושה ומאהבת ה', ולא מקלות ראש.

חשוב להבין שקשה מאוד לשלב את השמחה והצחוק בעבודת ה'. חכמי ישראל וראשי הסנהדרין, הם אנשים גדולים בתורה שעיסוקם המתמיד הוא עיסוק שכלי. כדי להגיע לגדלות, עליהם להתרכז בלימוד התורה, ולהתמסר לפיתוח המחשבה. לרוב, בא הפיתוח השכלי של אדם מן השורה על חשבון פיתוחו הרגשי. האדם המחושב נשאר קר, אינו מסוגל להתרגש, ופועל כמכונה מתוכננת; והשמחה עצמה, ובודאי הצחוק והמשחק, שהם ביטויי רגש - מהווים עבורו קושי רציני. זה הקושי הראשון שעמד בפני חכמי ישראל.

המבאר דברי הגמרא ששמחה של מצווה מועילה אף לדבר הלכה, במילים אלו: "צריך לפתוח במילי דבדיחותא ברישא". כלומר, רש"י מזהה שמחה של מצווה עם מילי דבדיחותא, ואין אפשרות לומר שבדיחות במובן היום יהיו שמחה של מצווה.

אך ישנו קושי נוסף: ביטוי רגשות נתפש כחולשה, ולעומתו נתפשת הסתרת הרגשות כעוצמה. והסיבה - התרגשות היא התפעלות, האדם תלוי במאורעות ונגרר אחריהם. לעומת זאת, העוצמה מחייבת שליטה במצב, איפוק ואי התפעלות. עוצמה מחייבת גם התמדה, ולזו דרושה עקשנות חסרת פשרות, ולכן עוצמה מזוהה עם קשיחות, וחולשה עם רגשנות⁴⁸.

הקושי לשלב בין השכל לרגש הוא קושי מהותי, אך מתלווה אליו גם לחץ חברתי: התדמית של המתרגש נפגמת בעיני החברה: הוא נראה כילדותי, ובהרבה מקרים, גדול הקושי הבא בעקבות הלחץ החברתי, מהקושי הענייני. היו כאלה שלא השלימו עם מעשי שחוק של עובדי ה', הם ראו בכך קלות ראש גרידא. אלו, לא זכו להגיע לדרגת ההבנה והתחושה, שגם השחוק יכול להשתלב בקדושה.

כך מסופר בגמרא בכתובות⁴⁹ על רב שמואל בר רב יצחק, שהיה מרקד לפני הכלות עם שלושה בדי הדס, והיה נראה כמשתטה, אך היה מוכן למחול על כבוד עצמו כדי להרבות בשמחת הכלה, שהיא כבוד שמיים.

אכן, מסופר שם, שרבי זירא אמר על רב שמואל בר רב יצחק: "קא מכסיף לן סבא". כלומר, רב שמואל מבייש אותנו. ובמה? ייתכנו שני הסברים לכך. האחד הוא שחכמים אינם יכולים לעשות את מעשיו של רב שמואל, ולכן הם מתביישים בעצמם. ההסבר השני הוא, שהם מתביישים בו, על שלדעתם הוא נוהג קלות ראש בעצמו⁵⁰.

כך גם בנוגע לדוד. מיכל אשתו, הקרובה אליו כל כך, האמורה להבין אותו בשלמות, בזה לו בלבה. אין היא מבינה את הערך החיובי והקדוש שבריקודו ובשחוקו של דוד.

אך לאמיתו של דבר, מצביעה תופעת הבדידות במקרה זה, על המדרגה הגבוהה של שילוב השמחה והצחוק בעבודת ה'. מדרגה שרק יחידי סגולה יכולים להגיע אליה, ושישנם גדולים ויראים שלא רק שהם עצמם אינם במדרגה זו, אלא שאפילו אין הם מסוגלים להבין את עצם הקדושה של מדרגה זו.

48. השווה לנאמר בתפילת בדרך: "ותצילנו מכף כל אויב ואורב... ומכל מיני פורענויות המתרגשות.... לעולם...".

49. יז.

50. וכך משמע מדברי רש"י (ד"ה שמכסיף): "שמזלזל בכבוד תלמידי חכמים ונוהג קלות ראש בעצמו".

בגלל הבדידות, ובגלל האפשרות שהאנשים יתפשו את המעשים בצורה לא נכונה, מסופר שם⁵¹, שכשנפטר רב שמואל בר רב יצחק, הפסיק עמוד אש בצורת הדס. בין מיטתו לבין המלווים אותו, ומוסיפה הגמרא, שידוע שעמוד אש כזה מפסיק רק לאחד בדורו או לשניים. משמעות דברי הגמרא היא, שבגלל הסכנה שתדמיתו של האדם השמח תיפגם - ראה הקב"ה צורך להתערב, ולתת לציבור אות משמיים, על דרגת קדושתו היחידאית של רב שמואל בר רב יצחק.

השמחה והמלכות

גם דוד המלך מוכן למחול על כבוד עצמו כדי להרבות כבוד שמיים: וילך דוד ויעל את ארון האלוקים... בשמחה... ודוד **מכרכר** בכל עוז לפני ה'... והיה ארון ה' בא עיר דוד

(שמואל ב ו, יב, יד, טז)⁵²

דוד עובד את ה' בשמחה, ומוכן גם לפזז לפני ה'. פיזוז, לדברי המצודת ציון⁵³, הוא ריקוד מהיר מאוד, וייתכן שאפילו מהיר מדי, כביטוי הגמרא⁵⁴ "עמא פזיזא". ואף על פי כן לעבודת ה' מוכן דוד לעשות אף זאת. מיכל אשתו, מזלזלת בכך:

ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד **מפזז ומכרכר** לפני ה'... ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל, אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו, כהגלות נגלות אחד הריקים... (שמואל ב ו, טז, כ)

רואים כאן עד כמה מדרגה זו עליונה, עד כי אפילו אשתו, הקרובה אליו כל כך ואמורה להיות עזר כנגדו, אינה מבינה את הערך החיובי והקדוש שבריקודו ובשחוקו של דוד.

תשובת דוד למיכל גם היא צריכה ביאור:

ויאמר דוד אל מיכל: לפני ה' **אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו, לצוות אותי נגיד על עם ה' על ישראל**, ושחקתי לפני ה'. ונקלותי עוד מזאת, והייתי שפל בעיני, ועם האמהות אשר אמרת, עמם אכבדה. (שם, שם כא)

51. כתובות יז .

52. שמואל-ב ו ; יב, יד, טז. ועיין מאמרו של פרופ' אליצור "דוד בו ישי בחר האדם" ב"חינוך האדם ויעודו" בהוצאת משרד החינוך והתרבות. (ז.נ.)

53. שם פסוק טז.

54. שבת פח .

לכאורה קשה, מדוע אומר דוד: "אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצוות אותי לנגיד על עם ה' על ישראל", ויכול היה לומר בקצרה: "שחקתי לפני ה'", ומה ראה לציין את בחירתו למלך ואת עובדת דחיית שאול ממלכותו? והלא לא יכביר דוד במילים ללא צורך.

אלא, דוד רואה את העימות עם מיכל כעימות בין שתי גישות שבאות לידי ביטוי בשני בתי המלוכה. דוד, המרקד לפני ה' בשמחה, בשחוק ובהתלהבות מתייחס לעבודת ה' כערך עליון שראוי להתבזות עבורו במידת הצורך, וכל התבזות היא ביטוי לכבוד העליון.

בניגוד למיכל, שאינה מסוגלת להתעלות לדרגה העליונה של עבודת ה', בגלל היותה בתו של שאול, שהודח בעקבות אי-ציות לדברי ה'. ומכאן זלזולה בריקודו הסוער של דוד.

חשוב לראות את הדגשת הכתוב. הנביא מדגיש, שהעימות בין דוד ומיכל הוא עימות בין שתי שושלות מלוכה, ולא מחלוקת פרטית. בשלושה פסוקים הקשורים למאורע מזכיר הכתוב: "מיכל בת שאול".

"ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון (שם טז)

ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד ותאמר לו (שם כ)

ולמיכל בת שאול לא היה לה ילד... " (שם כג).

במאורע זה מתפקדת מיכל מכוחו של שאול אביה, ודוד בתשובתו מבטא את עומק נשמתו וקדושתו. דוד וצאצאיו זכו למלכות בגלל קדושתו של דוד, שאחד מביטוייה המובהקים הוא השמחה המשולבת בשחוק. "שש אנוכי על אמרתך, כמוצא שלל רב"⁵⁵. לכן, כאשר הרמב"ם כותב על מעלת השמחה העליונה הוא מביא את דוד כדוגמה לעובד ה' בשמחה, ואת התבזותו בעבודת ה' ככבוד האמיתי:

... וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו חוטא

ושוטה. ועל זה הזהיר שלמה ואמר יאל תתהדר לפני מלך. וכל המשפיל עצמו

ומקל גופו במקומות אלו הוא הגדול המכובד העובד מאהבה. וכן דוד מלך

ישראל אמר יונקולותי עוד מזאת והייתי שפל בעיניי. ואין הגדולה והכבוד אלא

לשמוח לפני ה' שנאמר יוהמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'"

(הלכות לולב פ"ח, טו)

שמחה, רוח הקודש וסוכות

בפרק על התועלת שבשמחה, ראינו על פי הגמרא בשבת ששכינה ונבואה שורים על הנביא בעקבות שמחה של מצווה. הדבר נכון לנביא בדרגתו הגבוהה, אך משמעותי גם לכלל ישראל, איש איש בדרגתו.

חג הסוכות הוא חג של שלמות בהרבה מובנים:

- סוכות הוא החג השלישי והמסיים של שלושת הרגלים.
- סוכות הוא חג האסיף שבו מסתיים גידול התבואה והפירות ואסיפתם - הכנסתם - לתוך הבית.
- קריאת התורה הנוהגת כיום בכל קהילות ישראל, מסיימת את מחזור הקריאה בשמחת תורה.

ההשלמות השונות, הסימונים וההצלחות גורמים לשמחה גדולה, ולכן בחג הסוכות נצטוונו על שמחה יתרה⁵⁶.

בית המקדש הוא המקום השלם ביותר בארץ ישראל ובעולם כולו, ולכן השמחה בו מקבלת ממד נוסף של שלמות.

בחול המועד סוכות נערכת בבית המקדש שמחת בית השואבה. בפשטות נקראת היא בשם זה בגלל שהיא נעשית בהקשר לשאיבת המים לצורך ניסוחם על גבי המזבח. אולם הירושלמי מגלה לנו רובד נוסף ופנימי:

אמר רבי יהושע בן לוי: למה נקרא שמה בית השואבה? שמשם שואבים רוח הקודש...

(סוכה פ"ה, הלכה א)

מהירושלמי למדים אנו שבמסגרת שמחה זו זכו המשתתפים לרוח הקודש, כל אחד בדרגתו. ההתכנסות וההתחברות של כלל ישראל, במקום הקודש והשלמות, בזמן השלמות, ובניצוחם של גדולי ישראל אנשי השלמות, בשיתוף שלמות השמחה ושילובה בצחוק מתוקן - גרמו להשראת רוח הקודש על כלל המשתתפים.⁵⁷

56. כמוזכר בתחילת המאמר.

57. גם חנוכת בית המקדש בימי שלמה הייתה בחג הסוכות. יש לציין שבבית ראשון שרתה השכינה, וכן ענני הכבוד הם סוג של השראת שכינה, ועל כן המועד של חג הסוכות, שהוא כנגד ענני הכבוד, מתאים לחנוכת הבית. ויעוין עוד בקול אליהו לגר"א בתחילת פי אמור על הקשר בין סוכות לענני הכבוד.